

Milena Joksimović (priredila), *Apostolska vizitacija Pulske biskupije biskupa Augustina Valiera 1580. godine*, Pazin – Poreč – Pula: Državni arhiv u Pazinu – Josip Turčinović d. o. o. – Porečka i Pulska biskupija – Istarska županija – Arheološki muzej Istre, 2023., 865 str.

Knjiga *Apostolska vizitacija Pulske biskupije biskupa Augustina Valiera 1580.* započinje novi nakladnički niz Državnog arhiva u Pazinu, idejno započetoga još 2016. godine, koji se odnosi na objavu najrelevantnijih povijesnih izvora crkvene provenijencije za razdoblje ranoga novog vijeka za područje Istre.

Pod pojmom vizitacije (pohoda) podrazumijeva se posjet nadležnih crkvenih osoba u svrhu povremenoga nadzora nad mjestima, ustanovama i ljudima koji su podložni crkvenoj vlasti. Premda su vizitacije postojale još od apostolskih vremena i na našim su prostorima zabilježene još tijekom srednjega vijeka, tek ih je Tridentski koncil (1545. – 1563.) jasno normirao. Vizitacije se dijele, sukladno tome tko obavlja vizitaciju, na apostolske, biskupske, arhiđakonske ili redovničke vizitacije. Apostolske se vizitacije odnose na pastoralni pohod osobe koju je ovlastila Sveta Stolica te one obuhvaćaju šire područje, tj. više biskupija. Jedna takva apostolska vizitacija bila je i ona veronskog biskupa Augustina Valiera koji je po nalogu pape Grgura XIII. obavio vizitaciju nekih biskupija na teritoriju Mletačke Republike. Tako je 1579. obavio vizitaciju biskupija na području Dalmacije, a nakon povratka iz Dalmacije i biskupija na području Istre: Porečka, Pulska, Novigradska, Pićanska, Tršćanska i Koparska biskupija. Druga po redu tih vizitacija bila je vizitacija Pulske biskupije iz 1580. godine.

Ova je vizitacija sačuvana u dvjema inačicama: u Biskupijskom arhivu u Veroni sačuvane su bilješke i zapisi s terena sa svom popratnom dokumentacijom (poput korespondencije, molbi, izjava, ugovora i dr.), a u Apostolskom arhivu u Vatikanu čuva se čistopis vizitacije. Priređivačica i autorica, klasična filologinja Milena Joksimović na temelju je obiju inačica rukopisa pripremila ovu vizitaciju za objavu te je ona bila objavljena 2023. godine.

Djelo započinje *Uvodnim napomenama* (str. 10 – 25) u kojima autorica upoznaje čitatelja s poviješću vizitacija i vizitacijama kao vrstom povijesnoga vrela. U tom su dijelu čitatelji pobliže upoznati sa sačuvanim inačicama rukopisa ovdje objavljenih vizitacija te njezinim autorom. Na ovo se poglavlje logički nastavlja drugo, pod nazivom *Vizitacija Pulske biskupije* (str. 26 – 87) koje se sastoji od dvaju potpoglavlja: *Mjesta i nadnevc* (str. 28 – 36) i *Rukopisna svjedočanstva* (str. 36 – 87). U prvome potpoglavlju autorica donosi kronološki pregled tijeka vizitacije s navodom značajnijih događaja tijekom vizitacija, uz navod stranica gdje je zabilježen spomenuti događaj. Ovaj je pregled dodatno pojašnjen i Kartom Pulske biskupije s ucrtanim mjestima koje je Valier pohodio (autora Ivana Jurkovića). Drugo potpoglavlje *Rukopisna svjedočanstva* donosi vrlo detaljnu analizu sačuvanoga gradiva, tj. usporedbu gradiva koje se čuva u Veroni s čistopisom u Vatikanu. U ovome je potpoglavlju svaki od spomenutih rukopisa zasebno opisan, međusobno su uspoređeni te su navedene njihove razlike. Za ovo je izdanje kao predložak poslužio vatikanski čistopis, no odstupanja u odnosu na veronski rukopis zabilježena su u kritičkom aparatu. Autorica je vrlo detaljno analizirala razlike dvaju rukopisa, a u toj je analizi obuhvatila i rukopisne stilove, tj. utvrdila je broj

pisara koje je, poznate ili nepoznate, označila velikim tiskanim slovima. Nakon iscrpne je analize rezultate svojih istraživanja sažela u pregledu sadržaja vizitacije s naslovima pojedinih cjelina te slovom koje označava pisara. Prije središnjega dijela, tj. objave samoga vrela, očekivano slijedi poglavlje *Načela priređivanja izdanja* (str. 88 – 106) u kojem je autorica objasnila načela transkripcije, korištenja kritičkih znakova i kratica, ali i načela prevodenja jer se radi ne samo o objavi povijesnoga vrela nego i o njegovu prijevodu.

Središnji dio knjige *Vizitacija Pulske biskupije 1580. godine* (str. 107 – 601) donosi transkribirani tekst vatikanskoga čistopisa, uz usporedni prijevod na hrvatski i talijanski jezik. S lijeve strane nalazi se latinski izvornik s kritičkim aparatom na dnu stranice, a s desne strane hrvatski i talijanski prijevod s odgovarajućim komentarima u bilješkama. Na marginama je zabilježena folijacija, odnosno paginacija.

Nakon objavljenoga vrela slijedi *Dodatak* (str. 601 – 663) u kojem je autorica donijela one dokumente koji nisu bili uvršteni u vatikanski čistopis, što ovo djelo čini još vrednijim doprinosom u objavi ove vizitacije. Ti su dokumenti podijeljeni u tri cjeline: *Talijanski izvornici tekstova koji su u vatikanski čistopis uvršteni u latinskom prijevodu* (str. 604 – 611), *Molbe i pisma na talijanskom jeziku slučajno ili namjerno izostavljeni* (str. 612 – 639), *Tekstovi poznati zahvaljujući isključivo veronskom rukopisu* (str. 640 – 663).

Dodatnu pomoć u čitanju i korištenju objavljenoga vrela pružaju sljedeći dodatci: *Glosar*, *Prozopografski vodič* i *Kazala*. *Glosar* (str. 665 – 696) jest tumač manje poznatih riječi i izraza, koji prati oba prijevoda. *Prozopografski vodič* (str. 679 – 779) donosi podatke o osobama spomenutim ne samo u vizitaciji nego i u pratećim komentarima i uvodnoj studiji. S obzirom na to da je autorica u njemu navela i sve oblike imena koji se javljaju u objavljenim vrelima, ovaj vodič predstavlja i svojevrsnu onomastičku i antroponimijsku studiju. U sklopu ove cjeline dodana je i *Usporedna tablica Vatikanskog i Veronskog rukopisa* u obliku tablice. Na kraju je naveden *Popis ilustracija* (knjiga je obogaćena s 82 slikovna i kartografska priloga!), opsežno izrađena kazala (*Predmetno kazalo*, *Kazalo osoba*, *Kazalo toponima* te *Kazalo crkava, kapela, ubožnica, bratovština i oltara*) i *Literatura*.

Ovo djelo predstavlja kapitalno izdanje jedne apostolske vizitacije u hrvatskoj historiografiji. Iako hrvatska historiografija ima dugu i bogatu tradiciju objave povijesnih vrela, pa i gradiva vizitacija, spomenimo samo niz od jedanaest svezaka kanonskih vizitacija s prostora Slavonije, Baranje i Srijema koje je priredio Stjepan Sršan (objavljenih u razdoblju 1997. – 2012.), ovo je djelo postavilo nove standarde i smjernice u budućim objavama kanonskih vizitacija. Naime, kako je ranije opisano i istaknuto, njega krasi temeljita uvodna studija, a samo je vrelo stručno obrađeno i priređeno za objavu. U maniri najbolje filološke prakse autorica je minuciozno usporedila veronski i vatikanski rukopis te je njihove razlike prikazala u kritičkom aparatu (što je dosad jedinstven slučaj pri objavi Valierovih vizitacija). Zbog toga, ali i zbog činjenice da je izvornik preveden na hrvatski i talijanski jezik, ovo izdanje čini gradivo apostolske vizitacije Pulske biskupije dostupnim velikom krugu istraživača koji će željno iščekivati objavu idućega naslova ovoga niza.

Ladislav Dobrica